स्वामिगम्भीरानन्देन विरचितं स्वामिब्रह्मानन्दचरितम्

पूर्वाङ्काद् अनुवर्तते...

ब्रह्मचारिणा मनोमयेन* अनूदितम्

ठाकुरः अवगतवान् आसीद् यत्, तस्य मानसपुत्रः साक्षाद् व्रजवासी राखालः। सः “गोपाल गोपाल” इति सम्बोधनेन स्वहस्तेन तं भोजयति स्म, इतोऽपि नानाभावावलम्बनेन कथं तं स्नेहयति स्म तद् दर्शनयोग्यम् आसीत्। इतरजनानां त्रुटिविच्युतिं दृष्ट्वा ठाकुरः तान् भर्त्सयति स्म। किन्तु राखालस्य दौर्व्रत्ये अविचलितः सन् आनन्दम् अनुभवति स्म। एकस्मिन् दिवसे भोजनात् परं ठाकुरः अवदत् ‘रे राखाल, ताम्बुलं निर्माहि, ताम्बुलं नास्ति खलु’। मानसपुत्रः उत्तरं दत्तवान् ‘ताम्बुलनिर्माणं न जानामि’। ‘किं कथयसि ताम्बुलनिर्माणे पुनः अधिकज्ञानस्य किं प्रयोजनं, गच्छ, ताम्बुलं निर्माय आनय’। ‘न शक्नोमि महोदय’ इति उत्तरं श्रुत्वा ठाकुरः हसन् आकुलीभवति स्म। एवं सरलव्यवहारं दृष्ट्वा ठाकुरः अवगतवान् यत् राखालः यथार्थरूपेण एव तं स्वात्मीयरूपेण एकान्ततया गृहीतवान्- तस्य व्यवहारे कथञ्चित् अपि कृत्रिमता न विद्यते, अस्ति केवलं स्नेहसंभूतप्रेम। परन्तु एवं क्षेत्रविशेषे तस्य व्यवहारेण ठाकुरस्य कौतुकं वर्धितं भवति चेदपि राखालः सर्वदा भर्त्सनातीतः आसीत् इति न। एकस्मिन् दिवसे कालीमन्दिरात् नवनीतम् आगतम्। राखालः क्षुधार्तः आसीत्, तस्मात् अनुमत्याः अपेक्षां विनैव नवनीतस्य खण्डं गृहीत्वा मुखे स्थापितवान्। ठाकुरः तत्क्षणम् एव सक्रोधेन अवदत् ‘त्वं तु अतिलोभी असि। अत्र आगत्य लोभत्यागार्थं प्रयतेथाः, तद्विहाय स्वयं नीत्वा कथं खादसि’। लज्जया राखालस्य वदनं रक्तवर्णीयं जातम्। अपरे एकस्मिन् दिने एकां मुद्रां दृष्ट्वा राखालः संगृहीतवान्- तस्य इच्छा यत् कस्मैचित् भिक्षुकाय अन्धाय खञ्जाय वा दास्यति इति। सः ठाकुरं कृतकर्मसमूहं सरलविश्वासेन वदति स्म। तस्माद् इमां वार्ताम् अपि निवेदितवान्। परन्तु ठाकुरः श्रुत्वैव भर्त्सयन् आह ‘यः मत्स्यं न खादति, सः कथं मत्स्यविपणीं वा गच्छेत्। यदि तव स्वप्रयोजनं किमपि नास्ति, तर्हि किमर्थं मुद्राम् इमां स्वीकृतवान् असि’।

ठाकुरः स्वयं विशेषपरिस्थितौ भर्त्सनादिकं करोति चेदपि, अपरः कश्चित् राखालं कटुकथां वदिष्यति, इत्येतत् ठाकुरस्य असहनीयं भवति स्म। मानसपुत्रम् अन्यः कश्चित् भर्त्सयति चेत् स्नेहविगलितकण्ठेन वदति स्म ‘राखालस्य दोषग्रहणं न कर्तव्यं, तस्य गलमर्दनेन दुग्धं बहिः आगच्छति’ इति। पुनः कश्चित् कार्यार्थम् आदिशति चेत् वदति स्म ‘अहो! सः बालस्वभावः अस्ति, तं यूयं कार्यकरणार्थं न वदथ, तस्य स्वभावः अतिकोमलः’ इति।

ठाकुरस्य सङ्गलाभेन राखालः साधुजनोचितं सदाचारम् अपि अवगतवान्। एकदा कस्यचिद् अनुरागिणः गृहं निमन्त्रितः सन् ठाकुरः प्रियपुत्रेण सार्धं तत्र गतवान्। तत्र भजनादिसमापनानन्तरम् आहारादिकं प्रस्तुतम्। गृहकर्ता स्वपरिजनानां परिचर्यार्थं लग्नः सन् ठाकुरस्य विषये विस्मृतवान् इति विलोक्य ठाकुरः सहासं राखालम् अवदत्- ‘किं भोः,

* बेलुडमठे रामकृष्णसङ्घस्य ब्रह्मचारी।

कोऽपि न आह्वयति खलु'। एवं व्यवहारेण सम्भ्रान्तवंशसम्भूतः राखालः स्वावमाननम् अनुभूय साभिमानम् उक्तवान् 'महाशय आगच्छतु'। ठाकुरः तु मानापमानयोः समभावापन्नः, स हसन् आह- 'अरे तिष्ठ, यानभाटकं द्व्यानकत्रिरूप्यकं कः दास्यति, सर्वदा अभिमानः न कर्तव्यः, रूप्यकं नास्ति पुनः शुष्काभिमानः। पुनः एतादृश्यां गभीरायां रात्रौ भोजनं कुत्र कुर्मः?' गत्यन्तरविरहाद् राखालः तूष्णीम् उपविष्टवान्। क्षणानन्तरम् आहारार्थम् आह्वाने आगते परिलक्षितं यत् भोजनालयः पूर्वतः एव परिपूर्णः अस्ति, अतः अतिकष्टेन एकस्मिन् अपरिष्कृते स्थाने ठाकुरम् उपवेशयति स्म। आहारात् परं दक्षिणेश्वरं प्रत्यागमनकाले मार्गे सः राखालं बोधयन् उक्तवान् यत् 'गृहिणः अज्ञानवशवर्तिनः सन्तः बहुधा साधुजनैः साकं यथोचितं सत्कारादिकं कर्तुं न शक्नुवन्ति। तथापि साधवः तेषां दोषादिकम् अविगणय्य केवलं तेषां कल्याणम् एव चिन्तयेयुः। किमपि अभुक्त्वा प्रत्यागमने सति गृहिणाम् अकल्याणं भवति- साधुभिः तथा न कार्यं, न्युनातिन्यूनं चषकपरिमितं जलं वा याचित्वा पिबेयुः'।

तस्मिन् काले तत्र समागतः भक्तगणः ध्यानजपादिषु रतः भवति स्म, किञ्च स्वानुभूतिं ठाकुरं श्रावयति स्म। श्रुत्वा श्रुत्वा राखालस्य आग्रहः जातः, तस्यापि तथा अनुभूतिः भवेत्। एकस्मिन् अहनि ठाकुरस्य अङ्गे तैलमर्दनं कुर्वन् विषयम् इमम् उपस्थापितवान्, किञ्च ठाकुरस्य असम्मतिं ज्ञात्वा पुनः पुनः अनुरोधम् अकरोत्। ठाकुरः तदा तस्य अवाञ्छिताग्रहस्य निवृत्यर्थं दुःसहं वाक्यम् एकम् एवम् उक्तवान् येन राखालः तत्क्षणमेव दक्षिणेश्वरं त्यक्तुम् उद्यतः। किन्तु उद्यानद्वारमस्य अतिक्रमणानन्तरं तस्य पादद्वयं जडीभूतं— सः मौनविस्मयाविष्टः उपविष्टवान्। एतस्मिन् अवसरे ठाकुरसकाशात् रामलालाग्रजः आगत्य तम् आहुतवान्, अतः गत्यन्तराभावात् सः प्रत्यागतः। ठाकुरः तदा सकौतुकम् उक्तवान्- 'किं भोः, सीमाम् अतिक्रमितुं शक्तवान् वा?' तस्मिन् दिवसे अपराह्णे पुनः सान्त्वनां विधाय उक्तवान्- 'उत त्वम् अक्रुद्ध्यः? किमर्थं तव क्रोधं जनितवान्, अस्य रहस्यम् अस्ति। औषधं समीचीनतया कार्यं कुर्यात् इत्यतः। प्लिहरोगस्य वर्धने सत्येव मनसादीनि पत्राणि दातव्यानि'। पुनः एकदा राखालः दक्षिणेश्वराद् गन्तुम् उद्यतः आसीत्। विषयम् इमम् उल्लिख्य ठाकुरः अधरसेनमहोदयस्य गृहे तम् उक्तवान्- 'अत्र श्रावणमासस्य जलं न वर्तते, श्रावणमासे जलं यथा वेगेन आगच्छति पुनः तथा बहिर्गच्छति अपि। अत्रत्यं शिवलिङ्गः पातालाद् उत्थितं, न तु उप्तम्, त्वं दक्षिणेश्वरात् क्रोधवशाद् आगतवान्, अहं मातरं निवेदितवान् यत्- मातः अस्य अपराधं न स्वीकुरु' इति।

केभ्यश्चित् दिनेभ्यः परमेव दक्षिणेश्वरे ठाकुरस्य पदसेवां कुर्वन् राखालः आध्यात्मिकराज्यं प्रविशन् बाह्यसञ्ज्ञया हीनवान्। अनन्तरं ठाकुरः स्थानमिदं भक्तान् दर्शयन् उवाच- 'अत्र उपविश्य पदं मर्दयतः राखालस्य प्रथमः भावः अभवत्। कश्चित् एकः भागवतपण्डितः अस्यां कक्षायाम् उपविश्य भागवतस्य कथां वदति स्म। कथादिकं श्रुत्वा राखालः रोमाञ्चितः भवति स्म-ततः स्थिरः अभूत्'।

ठाकुरस्य कृपया बहुधा प्रार्थितालौकिकानुभूतिसम्पन्नः सन्नपि राखालस्य मनसि एका अतृप्तिः अतिष्ठत्। सः काङ्क्षितवान् यत् इच्छामात्रेण भगवद्भावे निमज्जितः सन् विभिन्नदर्शनादिना कालम् अतिवाहयिष्यति। अपरेषाम् एवं भवति, तस्य किमर्थं न भवेत्? अतः एकस्मिन् दिवसे ठाकुरम् अवोचत्- 'भोः महोदय, कथं मम अन्यजनानामिव दर्शनादिकं

dīpaśikhā/v7/2024/Brahmachari Manamoy/pp. 37-39

न भवति?' इति। ठाकुरः अवदत्- 'नियमितरूपेण जपध्यानादिकं क्रियते चेत् एवं दर्शनादिकं भवति'। तस्य अनुज्ञया राखालः साधनार्थं प्रवृत्तः अभूत्। किन्तु प्रथमतः तस्मात् रसबोधः न जायते स्म, इत्यतः साधनप्रवाहे शैथिल्यम् आगतम्। इदं दृष्ट्वा ठाकुरः उक्तवान्- 'दृढं धैर्यं स्यात्- तेनैव साधनादिकं भविष्यति।' अतःपरम् एकस्मिन् दिने साधकः राखालः ठाकुरेण साकं कालीमन्दिरम् अगच्छत्। गर्भमन्दिरे ठाकुरे उपविष्टे सति सः नाट्यमन्दिरे उपविश्य जपं कुर्वन् दृष्टवान् यद् अकस्माद् गर्भमन्दिरम् अलौकिकेन ज्योतिषा उद्भासितम् अभूत् किञ्च क्रमेण सः देदीप्यमानः स्निग्धज्योतिःपुञ्जः मन्दिरद्वारम् अतिक्रम्य तं प्रति आगच्छति। भयेन चकितः राखालः तत्क्षणमेव आसनं परित्यज्य द्रुतपादविक्षेपेण ठाकुरस्य कक्षां प्रत्यागतवान्। ठाकुरः स्वकक्षां प्रत्यागत्य संपूर्णां घटनां श्रुत्वा अवदत्- 'त्वं वदसि खलु, तव दर्शनादिकं किमपि न भवति, पुनः किमपि पश्यसि चेदपि पलायनं करोषि, तर्हि किं करिष्यसि तद् वद'। पुनः एकदा राखालः नाट्यमन्दिरे ध्यानमग्नः आसीत्, तस्मिन् समये ठाकुरः तत्र आगत्य उक्तवान्- 'मन्त्रम् इमं त्वं गृहाण, किञ्च पश्य तत् तव इष्टमूर्तिम्'। राखालः सत्यमेव तस्मिन् क्षणे मन्त्रं प्राप्य इष्टमूर्तिञ्च वीक्ष्य आनन्दरसागरे भासमानः आसीत्। अन्यस्मिन् दिने सः बहुचेष्टया मनः स्थिरीकर्तुम् अशक्तः सन् विषण्णचित्तेन स्वादृष्टकारणात् स्वं धिक्कुर्वन् आसनं त्यक्तवान्। तस्मिन् क्षणे एव तत्र ठाकुरः आगत्य अकस्माद् आसनत्यागस्य कारणम् अपृच्छत्, किञ्च सर्वं श्रुत्वा मन्दं किमपि उच्चारयन् राखालस्य जिह्वायां तिस्रः रेखाः व्यलिखत्- मुहूर्तेन राखालस्य अन्तः शान्तेः निरन्तरप्रवाहः प्रावहत्।

dīpaśikhā/v7/2024/Brahmachari Manamoy/pp. 37-39